

Шляхи вдосконалення мовної компетенції сучасного педагога (Матеріали регіональної науково-методичної конференції, 27 березня 2008 р.). — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. — С 13.

Климова К.Я.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри філології і лінгводидактики
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Лінгвістичні засади формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів ВНЗ — майбутніх педагогів-нефілологів

Мова – багатогранний витвір людства, тому існує чимало її дефініцій, пропорованих лінгвістами, психологами, літераторами, філософами, педагогами. Розмаїття визначень зумовлене багатофункціональністю мови у суспільстві. Традиційно функції мови (і, відповідно, мовлення) поділяють на основні (комунікативна, мислеоформлювальна, пізнавальна, емоційно-експресивна, імпресивна, інформаційна, естетична — підпорядковані комунікативній функції мови) та факультативні (контактовстановна, метамовна, магічна). Виховна функція мови сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості — отже, слово як засіб виховання особистісних якостей віддавна було предметом педагогічних досліджень. З-поміж багатьох висловлювань видатних педагогів про мову нашу увагу привертають міркування Василя Сухомлинського: "Закохана у красу слова, людина стає чутливішою і вимогливішою до естетичного й морального буття навколо себе" [1, с.419]. Саме закоханість у слово допомагає вчителю досягти високого рівня професійної компетентності як інтегрованої особистісної якості. Однак любити мову — означає знати мову.

Відомий український мовознавець Андрій Білецький писав: "Мова – це сукупність правил, за якими будується мовлення, будується мовне повідомлення, за допомогою яких спілкуються люди. Мова – це норма, її використання в усіх можливих випадках – це узус" [2, с.6]. Отже, знання мовних норм та вміння ефективно використовувати їх у конкретних мовленнєвих актах є обов'язковою умовою формування в студентів – майбутніх учителів – мовнокомунікативної професійної компетенції. На нашу думку, саме на викладачів-словесників ВНЗ покладена відповідальність розпочати той нескінченний рух по колу, окресленому соціально і національно важливим поняттям мовлення як способу реалізації мови у процесі побудови дискурсів — текстів, занурених у життя:

Викладач ВНЗ (з числа філологів-випускників) як координатор процесу формування мовнокомунікативної компетенції вчителів

мовлення студента – майбутнього вчителя → мовлення його як учителя (і не тільки словесника) → мовлення його учнів - майбутніх студентів ВНЗ → мовлення кожного з них вже як студента.....

Самоусвідомлений процес формування мовнокомунікативної професійної компетенції у студентів нефілологічних факультетів педагогічних ВНЗ має відбуватися на ґрунтовних лінгвістичних засадах: маючи досить невиразне уявлення про досліджувану загальним мовознавством природу людської мови і про україністику як галузь конкретного мовознавства, недостатньо ознайомлені з особливостями сучасної мовної ситуації в Україні, з тенденціями розвитку мови як засобу комунікації, майбутні вчителі не можуть пояснити причин порушення мовних норм у своєму та учнівському мовленні, зорієнтуватися у численних лінгвістичних інформаційних джерелах, визначити свою принципову позицію як громадянина і як учителя у складному процесі затвердження державного статусу української мови у суспільстві в цілому та в системі освіти зокрема. З огляду на це ми вважаємо за доцільне окреслити ряд завдань, послідовне розв'язання яких допоможе викладачам ВНЗ створити надійні лінгвістичні засади для побудови методичної системи формування мовнокомунікативної професійної компетенції майбутніх учителів-нефілологів, а саме: 1). Окреслення приблизного змісту доступного для студентів-нефілологів мовознавчого (у тому числі з галузей сучасної лінгвістики) матеріалу, який поглибить їхнє розуміння функціонування мови у суспільстві. 2). Упорядкування змісту чинних навчальних програм з мовних курсів на нефілологічних факультетах університетів. 3). Внесення коректив до змісту дисциплін лінгвістичного циклу, обов'язкових для вивчення майбутніми педагогами-нефілологами, з урахуванням сучасних досліджень україністики. 4). Укладання бібліографії основних та додаткових інформаційних джерел (підручників, навчальних посібників, статей провідних учених у періодичних мовознавчих та педагогічних виданнях, словників і довідників), які допоможуть викладачам-словесникам і студентам у процесі навчання і самонавчання.

Отже, вже на першому лекційному занятті з української мови доцільно звернути увагу студентів на такі істотні ознаки літературної мови, як: "наддіалектна загальнонаціональна форма існування, поліфункціональність, наявність загальноприйнятих і кодифікованих норм, стилістична диференціація" [3, с.3]. Окрім того, що народнорозмовні елементи, безумовно, збагатили нову літературну мову (у порівнянні зі староукраїнською книжною мовою), її тенденція до унормованості стала тією специфічною ознакою, яка дозволяє мовознавцям відстежувати у плані синхронії і діакронії взаємообумовлені мовні явища всіх рівнів, вибудовувати чітку (хоча й відкриту для змін) систему загальноновизнаних, фіксованих у словниках та довідниках правил, сприятливих для формування мовнокомунікативної компетенції носіїв.

Найвичерпніше, на наш погляд, визначення поняття "мовна норма" пропонує Катерина Городенська: "Норма мовна — сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови і суспільства. Норма мови — головна категорія культури мови, а також важливе поняття теорії мови. Розрізняють єдино можливі, обов'язкові норми мови, які відбивають характерні ознаки системи мови, і норми літературної мови" [4, с.420]. Мовні норми є об'єктом вивчення багатьох галузей мовознавства. Студіювання лінгвістичних засад проблеми формування мовнокомунікативної професійної компетенції студентів видається неможливим без відстеження літературних мовних норм — їх знання учасниками спілкування є важливою складовою мовної компетенції (див. таблицю):

Таблиця

Типологія літературних норм сучасної української мови у площині формування мовнокомунікативної компетенції носіїв

Рівні мовної системи (основні)	Типи літературної норми	Складові мовної компетенції
Фонологічний	Орфоепічні норми усної форми спілкування (правильна вимова звуків і звукосполучень), акцентологічні норми (правильне наголошення слів).	Орфоепічна компетенція
Лексико-семантичний	Лексичні і фразеологічні норми (правильне розуміння семантики слова чи фразеологізма)	Лексична компетенція Семантична компетенція
Морфологічний	Морфологічні норми (правильна словозміна повнозначних частин мови.	Граматична компетенція
Синтаксичний	Синтаксичні норми (правильна побудова синтаксичних одиниць)	
Усі мовні рівні	Стилістичні норми (правильне використання мовних засобів усіх рівнів відповідно до сфери і	Стилістична компетенція

	ситуації спілкування)	
Усі мовні рівні	Правописні норми писемної форми спілкування – орфографічні і пунктуаційні (правильне написання слів і постановка розділових знаків)	Орфографічна і пунктуаційна компетенції

Відома дослідниця сучасних тенденцій розвитку української мови Лариса Масенко вважає, що мові слід повернути певну свободу для розвитку, не боячись при цьому розмивання норм, а навпаки — прагнучи до органічного поєднання книжно-писемних стилів і усно-розмовного мовлення: "Кодифікованість літературної мови і обов'язковість її норм аж ніяк не дорівнюють спрощеності, однозначності й одновимірності" [5, с. 24]. Ця думка перегукується з висловленням Олени Горошкіної про розширення нормативного простору як відмітної риси, що характеризує сучасну мовну ситуацію в Україні [6, с.2].

Мовні норми реалізуються у конкретних мовленнєвих актах. Автор першої вузівської програми "Основи культури мовлення" (1976) і першого підручника до цього курсу професор Борис Головін визначив культуру мовлення як сукупність і систему комунікативних якостей мовлення. М. Ільяш виражає поняття культури усного й писемного мовлення через володіння літературними нормами на всіх мовних рівнях з урахуванням умов і цілей комунікації. Отже, культура мовлення майбутнього вчителя передбачає, поряд з виразністю, багатством, доступністю, впливовістю, чистотою, доречністю, логічністю, точністю, правильність (дотримання норм літературної мови) як основну комунікативну ознаку. С. Єрмоленко з-поміж ознак високої культури мови (йдеться про культуру мовлення носія) виділяє такі, як: точність, ясність, виразність, стилістична вправність та майстерність у доборі структурних варіантів висловлювання, у використанні лексичних та граматичних синонімів; ознаками низької культури мови (мовлення) є порушення правил слововживання, граматики, вимови та наголошення, написання; мовні стереотипи, недбалість у висловленні, що свідчить про бідність думки. Культура усної мови ґрунтується на традиціях багатшого на варіанти (порівняно з культурою писемної мови) спілкування освічених кіл суспільства. Ми цілком поділяємо думку вченого про те, що основи мовленнєвої поведінки, закладені у дошкільному та шкільному віці, вдосконалюються протягом життя. Розвиток чуття мови відбувається прямо пропорційно розвитку національного самоусвідомлення — цьому сприяють насамперед освітні заклади, засоби масової інформації, красне письменство, театр, вітчизняна кінопродукція, безумовно, залежні від мовної політики держави. Водночас слід зауважити, що рівень мовної політики характеризується: 1). Наявністю державних законодавчих актів, що

закріплюють за мовою статус державної і гарантують іншим мовам право на вільне функціонування й розвиток. 2). Станом наукових досліджень з проблем функціонування мови у суспільстві (нормування і стандартизації літературної мови; білінгвізму; місця територіальних і соціальних діалектизмів, арготизмів, нецензурних слів, запозичень у національній мові; стилістичного використання мовних ресурсів та ін.) та рівнем державної підтримки відповідних проектів. 3). Рівнем мовнопросвітницької діяльності державних установ, політичних та громадських організацій, закладів освіти, ЗМІ, митців. 4). Ступенем розробленості та ефективністю запровадження науково обґрунтованої парадигми сучасної мовної освіти, спрямованої на формування мовнокомунікативної компетенції громадян, вірних рідній мові у бі- та полілінгвальному комунікативному просторі.

Отже, сказане вище є спробою розкрити окремі лінгвістичні аспекти досліджуваної нами проблеми формування мовнокомунікативної професійної компетенції майбутніх учителів-нефілологів. Наукові знання студентів про українську мову мають проектуватися на загальні закони мовного розвитку; за допомогою вивчення мови як функціональної системи у її зв'язках з мисленням і свідомістю в майбутніх педагогів формується наукове мислення, удосконалюються вміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, розглядати мовні явища в контексті змін ноосферного буття. Крізь призму основних мовознавчих положень кожне лінгводидактичне спостереження набуває значущості, а систематизовані ґрунтовні наукові знання майбутніх учителів про мову повинні стати особистісними – дієвими і міцними, спроектованими на професійну діяльність.

Список використаних джерел та літератури

1. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. – 2-е изд. – К.: Рад. шк., 1987. — 44 с.
2. Білецький А.О. Про мову і мовознавство: Навч. посібник для студентів філолог. Спец. Вищ. Навч. закладів. – К.: "АртЕк", 1996. – 224 с
3. Сучасна українська літературна мова: Підручник / А.П. Грищенко, Л. І. Мацько, М.Я. Плющ та ін.; За ред. А.П. Грищенка. – К.: Вища шк., 1993. – 366 с.
4. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русановський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), М.П. Зяблюк та ін.. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.
5. Масенко Л. Слово писане - слово мовлене // Дивослово. - № 2. - 2003. - С. 22 – 24.
6. Горошкіна О. Роль соціальних чинників у навчанні української мови // Дивослово. – 2002. – № 5. – С.2-3.